

URARTU KRALİÇESİ TARİRİA'NIN
BAĞLARI VE EFSANELERE KONU OLAN
MİNUA SULAMA KANALI

© Copyright 2024

Bu kitabın, basım, yayın ve satış hakları Akademisyen Kitabevi A.Ş.'ne aittir. Anılan kuruluşun izni alınmadan kitabın tümü ya da bölümleri mekanik, elektronik, fotokopi, manyetik kağıt ve/veya başka yöntemlerle çoğaltılamaz, basılamaz, dağıtılamaz. Tablo, şekil ve grafikler izin alınmadan, ticari amaçlı kullanılamaz. Bu kitap T.C. Kültür Bakanlığı bandrolü ile satılmaktadır.

ISBN

978-625-375-008-4

Düzeltili

Güzin Sühran BELLİ

Kitap Adı

Urartu Kraliçesi Tarirria'nın Bağları ve Efsanelere
Konu Olan Minua Sulama Kanalı

Ön Kapak Resmi

Kadem Bastı Mevkii'ndeki Tarirria Tesisi ve Minua
Kanalı, (Oğuz TAŞKIRAN)

Sorumlu Editör

Oktay BELLİ
ORCID iD: 0000-0002-5681-2003

Arka Kapak Resmi

Minua Sulama Kanalı'nın geçtiği Gürpınar Ovası,
(David JONES)

Yazarlar

Oktay BELLİ
ORCID iD: 0000-0002-5681-2003
Randall W. YOUNKER
ORCID iD: 0000-0003-1153-465X
Vedat Evren BELLİ
ORCID iD: 0000-0002-5339-6921

Yayıncı Sertifika No

47518

Baskı ve Cilt

Vadi Matbaacılık

Bisac Code

HIS000000

Yayın Koordinatörü

Yasin DİLMEN

DOI

10.37609/akya.3240

Tasarım ve Uygulama

Yusuf OKÇU

Kütüphane Kimlik Kartı

Belli, Oktay [ve başkaları...].

Urartu Kraliçesi Tarirria'nın Bağları ve Efsanelere Konu Olan Minua Sulama Kanalı / Oktay Belli,
Randall W. Younker, Vedat Evren Belli. ; ed. Oktay Belli.

Ankara : Akademisyen Yayınevi Kitabevi, 2024.

105 s. : resim, harita, çizim. ; 160x235 mm.

Kaynakça var.

ISBN 9786253750084

GENEL DAĞITIM

Akademisyen Kitabevi A.Ş.

Halk Sokak 5 / A

Yenişehir / Ankara

Tel: 0312 431 16 33

siparis@akademisyen.com

www.akademisyen.com

URARTU KRALİÇESİ TARİRİA'NIN
BAĞLARI VE EFSANELERE KONU OLAN
MİNUA SULAMA KANALI

Prof. Dr. OKTAY BELLİ - Prof. Dr. RANDALL W. YOUNKER -
VEDAT EVREN BELLİ (M.A.)

İÇİNDEKİLER

I-ÖNSÖZ.....	vii
II-SUNUŞ.....	ix
III-GİRİŞ.....	1
IV-VAN KALESİ (TUŞPA).....	7
V-MİNUA SULAMA KANALI VE KRALİÇE TARİHİNİN ASMA BAHÇELERİ.....	21
VI-MİNUA SULAMA KANALININ ÇİVİ YAZILI TAŞ VE KAYA KİTABELERİ.....	27
VII-ŞARAP SUNUMU VE KURBAN TÖRENLERİ.....	33
VIII-EDREMİT ÇEVRESİNDE BULUNAN ÖNEMLİ TAŞ OCAĞI VE ATÖLYELERİ.....	35
IX-KADEM BASTI MEVKİİNDE KRALİÇE TARİHİ İÇİN ÜZÜM BAĞI VE BAHÇELERİNİN KURULMASI.....	41
X-EDREMİT ÇEVRESİNDE BULUNAN ANITSAL KAYA İŞARETLERİ.....	49
XI-URARTU KRALLIĞI'NIN MERKEZİ BÖLGESİNDE BULUNAN ÇİVİ YAZILI ANITSAL KAYA KAPILARI (HALDİ KAPILARI).....	53
XII-ÇİVİ YAZILI HAZİNE PİRİ KAYA KAPISI (HALDİ KAPISI).....	55
XIII-ÇİVİ YAZILI YEŞİLALİÇ (PAGAN) KAYA KAPISI (HALDİ KAPISI).....	59
XIV-ÇİVİ YAZILI MEHER KAYA KAPISI (HALDİ KAPISI).....	65
XV-ORTA ÇAĞ YAZILI KAYNAKLARINA GÖRE EFSANELEŞEN MİNUA (SEMİRAMİS/ŞAMRAM)SULAMAKANALIVEASMA BAHÇELERİ.....	71
XVI-OSMANLI DEVLETİ DÖNEMİNDE MİNUA (SEMİRAMİS/ŞAMRAM) SULAMA KANALI ÇEVRESİNDEKİ ÜZÜM BAĞI VE MEYVE BAHÇELERİ.....	79
XVII-SONUÇ.....	85
XVIII-KAYNAKLAR.....	91

I - ÖNSÖZ

Türkiye'nin en büyük ve güzel göllerinden biri olan Van Gölü'nün çevresindeki kıyı ovalarında, tarih boyunca birçok medeniyet kurulmuştur. Van Gölü'nün suyu sodalı olmasına rağmen, coğrafi konumu, soğuk iklimi yumuşatması ve eşsiz güzelliği, kurulan medeniyetlerin gelişmesine olumlu yönde katkı sağlamıştır.

Eski Çağ'da Van Gölü çevresinde kurulan medeniyetlerin en görkemlisi, Urartu Krallığı'dır. Bu ünlü krallığın başkenti olan Van Kalesi, Van Gölü'nün hemen doğu kıyısında yer almaktadır. Doğu-batı doğrultusunda yükselen Van Kalesi kayalığı, Eski Çağ'da olduğu gibi, günümüzde de seyredenleri kendisine hayran bırakmaktadır.

Eski Çağ'da kurulan Urartu medeniyetine ev sahipliği yapan Van Şehri ve Kalesi, oldukça geniş bir coğrafyaya yayılan devletin merkezi bölgesini oluşturmuştur. Doğu Anadolu Bölgesi'nde hiçbir şehir, Van gibi görkemli bir krallığın başkentliğini yapmamıştır. Van Şehri ve Kalesi'nin üstlenmiş olduğu tarihi görevinden dolayı, birçok batılı tarihçi ve araştırmacı, Urartu Devletini "*Van Krallığı*" olarak da isimlendirmiştir.

Oldukça büyük bir nüfusa sahip olan Urartu başkentindeki Van Ovası'nın sulanamayan güneybatı bölümündeki topraklarda yapılan tarla tarımı, meyve ve sebze bahçelerinin su ihtiyacını karşılamak amacıyla, Kral Minua kendi adını taşıyan 51 km uzunluğundaki kanalını yaptırmıştır.

Van Ovası'nın 50 km güneyinde yer alan Gürpınar Ovası'ndaki Yukarı Kaymaz (Mecingir) Köyü yakınlarındaki güçlü kaynaktan çıkan suyu bir kanal aracılığı ile Van Ovası'na taşıyan bu ünlü kanal, 2800 yıldan beri kesintisiz olarak başarılı bir şekilde çalışmaktadır. Kanalın destek duvarlarının çeşitli yerlerine konulan 14 adet çivi yazılı kitabede, bu sulama kanalının adının "*Minua Kanalı*" olduğu yazılıdır.

Hemen hemen birbirinin tekrarı olan çivi yazılı kitabelerde, hiç kimsenin bu kanala zarar vermemesi ve adının değiştirilmemesi istenmektedir. Bu isteğin dışında aksine hareket edenlerin, tanrılar tarafından cezalandırılacağı vurgulanmaktadır. İlginçtir ki, Kral Minua'nın bu emrini çağlar boyunca insanlar saygı duyarak kabul etmiş, ne kanalın geçtiği güzergaha, ne de adına müdahale edilmiştir.

Toplam 51 km uzunluğundaki Minua Sulama Kanalı güzergahının geçtiği en önemli yerler arasında, Kadem Bastı Mevkii gelmektedir. Kadem Bastı Mevkiinde arazinin çukur olan bölümlerine, özel olarak toprak taşınarak doldurulmuştur. Ayakla basılarak çiğnenen topraklar da, Van Gölü'ne doğru, kademeli teraslar elde edilmiştir. Yüzlerce yıldan beri bölge halkı burasını, “Uğurla Ayak Basılan Yer” anlamına gelen “Kadem Bastı” olarak isimlendirmektedir.

Kadem Bastı Mevkiinde yapay teraslar halinde düzenlenen topraklara ekilen üzüm bağı ve meyve bahçelerinin göz kamaştıran güzelliği, Assur Kraliçesi Semiramis'in Dünya'nın yedi harikasından biri sayılan asma bahçeleri ile özdeşleştirilerek, efsaneleştirilmiştir.

Kadem Bastı Mevkiindeki çivi yazılı Urartu kitabesinde, Kral Minua, sevgili eşi Tariria için üzüm bağı kurduğunu ve adının “Tariria Bağı” olduğunu vurgulamaktadır. 2800 yıl önce erkeklerin kadına verdiği önemi gösteren bu değerli çivi yazısı, hemen herkese örnek olmalıdır. Tarihe duymuş olduğumuz saygıdan dolayı, Kraliçe Tariria adını unutturmamaya, geleneksel değerlerin korunmasına, halkın ekonomik yönden kalkınmasına katkıda bulunarak, sürdürülebilir turizmin öne çıkarılması için “Tariria Kültür, Sanat ve Gastronomi Merkezi”nin kurulmasını amaçladık.

Kadem Bastı Mevkii'nin kuzey eteklerine kurmuş olduğumuz “Tariria Kültür, Sanat ve Gastronomi Merkezi”, aynı zamanda 2800 yıllık ölümsüz bir aşk efsanesinin de hatırlanmasını sağlayacaktır. Unutulmaya yüz tutan bu önemli aşk efsanesi, şimdilik Anadolu'nun en eski ve anlamlı aşk efsanesini yansıttığı için çok büyük bir tarihsel değer taşımaktadır. Tarihin derinliklerinden çıkararak kurmuş olduğumuz “Tariria Kültür, Sanat ve Gastronomi Merkezi”nin, Van Gölü Havzası'nın kültürüne büyük katkı sağlayacağına inanmaktayız.

“Urartu Kraliçesi Tariria'nın Bağları ve Efsanelere Konu Olan Minua Sulama Kanalı” kitabını yazan Prof. Dr. Oktay Belli, Prof. Dr. Randall W. Younker ve Vedat Evren Belli'yi tebrik ediyorum. Tarihte unutulmuş önemli konulardan biri olan Tariria Efsanesini yeniden okuyucular ile buluşturan yazarları bir kez daha kutlar, çalışmalarında başarılar dilerim.

Saygılarımla

Bekir KAYA
Kaya on Coast
İstanbul - 2024

II - SUNUŞ

Başkentiğini Van Ovası'nda *Tuşpa* (bugünkü Van Kalesi) ve *Rusahinili*'nin (bugünkü Toprakkale) yaptığı Urartu Krallığı, M.Ö. 9-7 yüzyıllar arasında başta Doğu ve Kuzeydoğu Anadolu olmak üzere, Güney Kafkasya ve Kuzeybatı İran bölgelerinde egemenliğini sürdürmüştür. Urartu Kralları tarafından Doğu ve Kuzeydoğu Anadolu Bölgesi'nde yaptırılan önemli imar faaliyetleri, Eski Çağ'da bu bölgeye altın çağını yaşatmıştır.

Urartu Kralları tarafından Doğu ve Kuzeydoğu Anadolu Bölgesi'ne çok sayıda baraj, gölet ve sulama kanalı yaptırılmıştır. Özellikle çay ve dereler üzerine kurulan küçük barajlar, Türkiye Cumhuriyeti döneminde Doğu ve Kuzeydoğu Anadolu'da Fırat, Dicle ve Aras gibi ırmaklar üzerine yaptırılan büyük ve modern barajların ilk örneği olduğu için, çok büyük bir önem taşımaktadır. Bu yüzden Doğu ve Kuzeydoğu Anadolu'da ırmaklar üzerine yapılan baraj ve göletler, 2800 yıllık tarihsel bir baraj mühendisliği bilgi ve deneyimini yansıtmaktadır.

Günümüzden 2800-2700 yıl önce Doğu ve Kuzeydoğu Anadolu topraklarında su havzalarında kurulan baraj, gölet ve sulama kanalları, küçük ova ve vadi tabanlarında yapılan tarıma hayat vermiştir. Sulamaya dayalı olarak yapılan modern tarım sayesinde, meyve ve sebze bahçelerinden elde edilen ürün, ekonomik amaçlı olarak kurulan büyük kalelerin depo ve mahsenlerinde biriktirilmekteydi. Günümüzde yapılan arkeolojik kazılarda kalelerin depo ve mahzenlerinde ortaya çıkarılan büyük erzak depolama küpleri ile sarap ve susam yağı küpleri, tarımın ne kadar başarılı yapıldığını göstermektedir.

Depo odaları ve mahsenlerde yarısına kadar toprağa gömülen her bir küp, üzerine kazınan çivi yazısına göre, bin litreden fazla sarap ve susam yağı almaktaydı. Yüzlerce büyük küp içinde biriktirilen arpa, buğday, darı, mercimek, burçak, çavdar, yağ bitkisi, nohut, sarap ve susam yağı, uzun süren kış mevsiminde onbinlerce insanın besin ihtiyacını karşılamaktaydı. Yalnızca, Yukarı Anzaf Urartu Kalesi'nde yapmış olduğumuz arkeolojik kazılar sırasında ortaya çıkardığımız depo ve mahzenlerde biriktirilen sarabın miktarı 42.000 ton, susam yağının miktarı da 55.000 tondan fazladır.

1987 yılından beri Doğu ve Kuzeydoğu Anadolu ile Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti topraklarında Urartu Krallığı dönemine ait baraj, gölet ve sulama

kanallarının ortaya çıkarılması konusunda yürüttüğümüz arkeolojik yüzey araştırması çalışmalarında, şimdilik 157 adet sulama yapısının varlığını keşfettik. Bunların 155 tanesi Doğu ve Kuzeydoğu Anadolu'da, 2 tanesi de Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti topraklarında bulunmaktadır. Sulama yapılarının yarısından fazlası, Urartu Krallığı'nın çekirdeğini oluşturan Van Gölü Havzası topraklarında yer almaktadır.

Van Gölü Havzası'nda yer alan Urartu sulama yapılarının % 11'i, zaman içinde geçirmiş olduğu küçük onarımlar sayesinde, günümüze kadar başarılı bir şekilde çalışmaktadır. Bunların başında, Van Ovası'nda yapılan tarım alanları ile meyve ve sebze bahçelerinin su gereksinmesini karşılayan, Rusa Barajı (Keşiş Göl), Sıhke Göleti (Bostaniçi Göleti) ile Minua (Semiramis) Sulama Kanalı gelmektedir.

Urartu Kralı Minua, karısı Tariria için Edremit'in Kadem Bastı Mevkiinde düzenlemiş olduğu bağ ve bahçeleri, halk tarafından aralarında gizli bir aşk yaşandığına inanılan Assur Kraliçesi Semiramis adına yaptırdığı düşünülerek, bu ölümsüz aşk kuşaktan kuşağa anlatılarak efsaneleştirilmiştir.

Oysa, Urartu Kralı Minua, Kraliçe Tariria için Edremit'in Kadem Bastı Mevkiinde yaptırmış olduğu ünlü bağ ve bahçelerini, çivi yazısıyla büyük bir taş bloğu üzerine de yazdırarak, kayıt altına almıştır. Halk ise, Minua ile Assur Kraliçesi arasında gizli bir aşk yaşandığına inandığından, Kadem Bastı Mevkiindeki asma bahçelerinin Tariria için değil de, Assur Kraliçesi Semiramis adına yaptırıldığına inanmaktadır. Minua ile Semiramis arasında yaşandığına inanılan aşk efsanesinin kuşaktan kuşağa aktararak günümüze kadar ulaşmasında, 5. yüzyılda bu aşk efsanesini yazan Muş kökenli Khoroneli Movses'in çok büyük bir etkisi vardır.

Kadem Bastı Mevkiinin kademeli teraslarına dikilen üzüm bağı ve meyve bahçelerinin günümüzdeki korulukları, bu ölümsüz aşkı hüzünlü bir şekilde yansıtmaktadır.

Kitabın yayınlanmasına maddi katkı sağlayan Andrews Üniversitesi Arkeoloji Enstitüsü Müdürü değerli meslektaşımız sayın Prof. Dr. Randall W. Younker'e, çok teşekkür ederiz.

Prof. Dr. Oktay BELLİ
Prof. Dr. Randall W. YOUNKER
Vedat Evren BELLİ (M.A.)

XVIII - KAYNAKLAR

- Amédée, J. P., 1821: *Voyage en Arménie et en Perse, fait dans les années 1805 et 1806*, Paris.
- Belli, O., 1982: "Alniunu Kenti ve Taş Atölyesinin Keşfi" - "Die Entdeckung der Stadt Alniunu und ihres Steinateliers", *Anadolu Araştırmaları* 8, İstanbul, 115-150.
- Belli, O., 1986: "Untersuchungen zur Eisenmetallurgie in Hubuşkia", *Prof. Dr. Bahadır Alkım Hatıra Sayısı, Anadolu Araştırmaları* 10, İstanbul, 271- 308.
- Belli, O., 1989: "Urartu Kalelerindeki Anıtsal Kaya İşaretleri" - "Monumentale Felszeichen im Bereich urartäischer Festungsanlagen", *Anadolu Araştırmaları* 11, İstanbul, 65- 122.
- Belli, O., 1993: "Ruinen monumentaler Bauten südlich des Van Sees, in Ostanatolien", *Festschrift für Peter Neve, Istanbul Mitteilungen* 43, Berlin, 225-265.
- Belli, O., 1994: "Urartian Dams and Artificial Lakes in Eastern Anatolia", *Anatolian Iron Ages 3, The Proceedings of the Third Anatolian Iron Age Colloquium Held at Van, 6- 12 August 1990*, (ed. A. Çilingiroğlu- D. H. French), Ankara, 9-30.
- Belli, O., 1994: "Urartian Dams and Artificial Lakes Recently Discovered in Eastern Anatolia", *Tel Aviv* 21, Jerusalem, 77- 116.
- Belli, O., 1995: "Şamram'ın Dünyada Bir Benzeri Yok: 2800 Yıldır Çalışan Sulama Kanalı", *Tarih ve Medeniyet* 13, İstanbul, 53- 57.
- Belli, O., 1995: "Neue Funde urartäischer Bawässerungsanlagen in Ostanatolien", *Beiträge, zur Kulturgeschichte Vorderasiens Festschrift für Rainer Michael Boehmer*, (ed. U. Finkbeiner- R. Dittermann- H. Hauptmann), Mainz, 19- 48.
- Belli, O., 1996: "Doğu Anadolu Bölgesi'nde Keşfedilen Urartu Barajlarına Toplu Bir Bakış", *Bulleten*, 229, Ankara, 638- 751.
- Belli, O., 1997: "History's Greatest Water Engineers: Urartian Dams, Reservoirs and Irrigation Canals in Eastern Anatolia have been in Working Order for 2700 Years", *Turkey: Timeless Cultures*, (ed. M. Sözen), İstanbul, 54- 57.
- Belli, O., 1997: *Doğu Anadolu'da Urartu Sulama Kanalları- Urartian Irrigation Canals in Eastern Anatolia*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul.
- Belli, O., 1999: "Dams, reservoirs and irrigation channels of the Van plain in the period of the Urartian Kingdom", *Anatolian Iron Ages 4, Proceedings of the Fourth Anatolian Iron Ages Colloquium held at Mersin, 19- 23 May 1997*, (ed. A. Çilingiroğlu- R. J. Matthews), Anatolian Studies 49, London, 11- 26.
- Belli, O., 2001: "The World's Greatest Hydraulics Engineers: The Urartians",

(ed. O. Belli), *Istanbul University's Contributions to Archaeology in Turkey (1932- 2000)*, İstanbul, 358- 364.

Belli, O., 2001: "Research on the "Giants Houses" in the South of Van Lake", (ed. O. Belli), *Istanbul University's Contributions to Archaeology in Turkey (1932- 2000)*, İstanbul, 346- 351.

Belli, O., 2001: "Monumental Rock Niches with Cuneiform Inscriptions of the Urartian Kingdom in the Van Region", (ed. O. Belli), *Istanbul University's Contributions to Archaeology in Turkey (1932- 2000)*, İstanbul, 352- 357.

Belli, O., 2001: "Surveys of Monumental Urartian Rock Signs in East Anatolia", (ed. O. Belli), *Istanbul University's Contributions to Archaeology in Turkey (1932- 2000)*, İstanbul, 365- 369.

Belli, O., 2001: "Urartian Stone Quarries and Workshops in the Van Region", (ed. O. Belli), *Istanbul University's Contributions to Archaeology in Turkey (1932- 2000)*, İstanbul, 375- 381.

Belli, O., 2001: "1999 Yılında Doğu Anadolu Bölgesi'nde Urartu Baraj, Gölet ve Sulama Kanallarının Araştırılması", *18. Araştırma Sonuçları Toplantısı II, Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü*, Ankara 206-218.

Belli, O., 2002: "2000 yılında Doğu Anadolu Bölgesi'nde Urartu Baraj, Gölet ve Sulama Kanallarının Araştırılması", *19. Araştırma Sonuçları Toplantısı II, Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü*, Ankara 239-256.

Belli, O., 2003: "Çivi Yazılı Anıtsal Kaya Kapıları ve Urartu Tanrıları-Inscribed Rock Niche Doors and the Urartian Deities", (ed. F. Özdem), *Urartu: Savaş ve Estetik-Urartu-War and Aesthetics*, Yapı Kredi Kültür ve Sanat Yayıncılık, İstanbul, 103-117.

Belli, O., 2004: "Urartian Irrigation Facilities Discovered in Doğubayazıt Region: A. General View-Doğubayazıt Bölgesi'nde Keşfedilen Urartu Sulama Tesislerine Toplu Bir Bakış" (ed. O. Belli), *Güneşin Doğduğu Yer: Doğubayazıt Sempozyumu, 11-12 Eylül 2003, Doğubayazıt*, Doğubayazıt Kaymakamlığı Kültür Yayınları, No: 1, İstanbul, 73-88.

Belli, O., 2005: "Doğu Anadolu Bölgesi'nde Urartu Baraj, Gölet ve Sulama Kanallarının Araştırılması: 2003 Yılı-Urartian Dams, Lakes and Irrigation Channels in Eastern Anatolia: Research 2003", *Türkiye Bilimler Akademisi - Arkeoloji* 8, Ankara, 151-154.

Belli, O., 2005: "Doğu Anadolu Bölgesi'nde Urartu Baraj, Gölet ve Sulama Kanallarının Araştırılması: 2004 Yılı-Urartian Dams, Lakes and Irrigation Channels in Eastern Anatolia: Research 2004", *Türkiye Bilimler Akademisi - Arkeoloji* 8, Ankara, 155-158.

Belli, O., 2006: "2004 Yılında Doğu Anadolu Bölgesi'nde Urartu Baraj, Gölet ve Sulama Kanallarının Araştırılması", *Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, 23. Kazı Sonuçları Toplantısı I, (30 Mayıs-3 Haziran 2005 Antalya)*, Ankara 2006, 123-140.

Belli, O., 2007: "2005 Yılında Doğu Anadolu Bölgesi'nde Urartu Baraj, Gölet ve Sulama Kanallarının Araştırılması", *Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, 24. Kazı Sonuçları Toplantısı I, (29 Mayıs-2 Haziran 2006 Çanakkale)*, Ankara 2007, 209-230.

Belli, O., 2007: "Menua (Semiramis-Şamram) Kanalı", *Tarih Boyunca Van*, Promat Basım Yayın, İstanbul, 366-371.

Belli, O., 2008: "2006 Yılında Doğu Anadolu Bölgesi'nde Urartu Baraj, Gölet ve

Sulama Kanallarının Araştırılması”, *Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, 25. Kazı Sonuçları Toplantısı I, (28 Mayıs-1 Haziran 2007 Kocaeli)*, Ankara, 2007, 87-104.

Belli, O., 2008: “Van Gölü’nün Güneydoğusunda Keşfedilen Urartu Sulama Tesislerine Toplu Bir Bakış- An Overlook at the Urartian Irrigation Facilities Discovered Southeast of Van Lake”, *III. Uluslararası Van Gölü Havzası Sempozyumu, 06-08 Haziran 2007 Hakkari*, Hakkari Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayını, No:5 Ankara, 2008, 139-178.

Belli, O., 2008: “Doğu Anadolu’nun En Eski Aşk Öyküsünü Yansıtan Sulama Tesisi: Menua (Semiramis/Şamram) Sulama Kanalı – The Water Facility Which Reflects the Oldest Love Story of Eastern Anatolia: The Menua (Shamiram / Semiramis) Irrigation Canal”, (eds. A. Özaydın-F. Başar-E. Altan-B. Küçükspahioğlu-M. Kesik), *Prof. Dr. Işın Demirkent Anısına-In Memory of Prof. Dr. Işın Demirkent*, Dünya Yayıncılık, İstanbul, 55-98.

Belli, O., 2009: “2007 Yılında Doğu Anadolu Bölgesi’nde Urartu Baraj, Gölet ve Sulama Kanallarının Araştırılması”, *Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, 26. Araştırma Sonuçları Toplantısı I, (26-30 Mayıs 2009 Ankara)*, Ankara, 2009, 307-312.

Belli, O., 2009: “Ağrı Dağı Bölgesi’nde Yeni Keşfedilen Urartu Sulama Tesisleri (2003-2008)-The Recently Discovered Urartian Irrigation Facilities in the Mount Ararat Region (2003-2008)”, (ed. O. Belli), *II. Uluslararası Ağrı Dağı ve Nuh’un Gemisi Sempozyumu, 08-10 Ekim 2008, Doğubayazıt*, Ağrı Valiliği Kültür Yayını, No: 9, İstanbul 2009, 14-39.

Belli, O., 2009: “Ağrı Dağı Bölgesi’nde Keşfedilen Urartu Sulama Tesislerine Toplu Bir Bakış-An Overall Look at the Urartu Irrigation Facilities Discovered in the Mount Ararat Region”, (ed. O. Belli), *I. Uluslararası Türk Kültüründe Ağrı Dağı Sempozyumu, 28-29 Haziran 2008, Iğdır*, Atatürk Kültür Merkezi Yayını, No: 38, Ankara 2009, 1-48.

Belli, O., 2010: “2008 Yılında Doğu Anadolu Bölgesi’nde Urartu Baraj, Gölet ve Sulama Kanallarının Araştırılması”, *Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, 27. Araştırma Sonuçları Toplantısı I, (25-29 Mayıs 2009 Denizli)*, Ankara 2010, 77-100.

Belli, O. 2010: “The Most Splended Capital of Anatolia in Antiquity Van Citadel (*Tushpa*)-Eski Çağda Anadolu’nun En Görkemli Başkenti Van Kalesi (*Tuşpa*)”, (ed. O. Belli), *V. Uluslararası Van Gölü Havzası Sempozyumu-The Fifth International Syposium of Van Lake Region, 09-13 Haziran 2009 Van*, Van Valiliği Yayını, İstanbul 2010, 1-11.

Belli, O., 2011: “2008 Yılında Doğu Anadolu Bölgesi’nde Urartu Baraj, Gölet ve Sulama Kanallarının Araştırılması”, *Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, 28. Araştırma Sonuçları Toplantısı I, (24-28 Mayıs 2010 İstanbul)*, Ankara 2011, 203-220.

Belli, O.; 2011: “Ağrı Dağı Bölgesi’nde Urartu Krallığı Dönemine ait Anıtsal Kaya İşaretlerinin Araştırılması – Surveys of Monumental Urartian Rock Signs in Ararat Mont Region”, *III. Uluslararası Ağrı Dağı ve Nuh’un Gemisi Sempozyumu, 12-14 Ekim 2010, Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi*, Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Yayını, No: 6, İstanbul 2010, 22-46.

Belli, O., 2011: “Erciş Bölgesi’nde Keşfedilen Urartu Sulama Tesislerine

Toplu Bir Bakış – A General Outline of the Urartu Irrigation Facilities Discovered in Erciş Region”, (ed. O. B Belli),

VI. Uluslararası Van Gölü Havzası Sempozyumu 09-11 Haziran 2010 Erciş, Erciş Belediyesi Kültür Yayını, Nr. 1, İstanbul 2011, 29-70.

Belli, O., 2011: “ Van Gölü Havzası'nda Urartu Krallığı'na Ait Anıtsal Kaya İşaretlerinin Araştırılması-Surveys of Monumental Urartian Rock Signs in Van Lake Region”, (ed. O. Belli), **VI. Uluslararası Van Gölü Havzası Sempozyumu 09-11 Haziran 2010 Erciş**, Erciş Belediyesi Kültür Yayını, Nr. 1, İstanbul 2011, 107-128.

Belli, O., 2011: “Van Gölü Havzası'nda Urartu Bağcılığı ve Şarap Kültürü-Urartu Viticulture and Viniculture in the Lake Van Basin”, (ed. O. Belli), **IV. Uluslararası Van Gölü Havzası Sempozyumu, 17-21 Haziran 2008, Ahlat**, Ankara 2011, 18-34.

Belli, O., 2012: “Van Gölü Havzası'nda Urartu Krallığı Döneminde Meyve Bahçeleri, Üzüm Bağları ve Şarap Üretimi-The Wine Production Vineyards and Orchards in Van Lake Basin During the Urartian Kingdom”, (ed. O. Belli), **II. Uluslararası Doğu Anadolu Bölgesi Geleneksel Mutfak Kültürü ve Van Yemekleri Sempozyumu, 24-26 Kasım 2010, Van**, Van Valiliği Kültür Yayını, İstanbul 2012, 51-73.

Belli, O., 2012: “2010 Yılında Doğu Anadolu Bölgesi'nde Urartu Baraj, Gölet ve Sulama Kanallarının Araştırılması”, **Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, 29. Araştırma Sonuçları Toplantısı II, (24-28 Mayıs 2011 Malatya)**, Ankara 2012, 216-240.

Belli, O.- A. M. Dinçol , 1980: “Hazine Piri Kapısı ve Aşağı Zivistan Taş Ocakları-Die Inschrift von Hazine Piri Kapısı und

die Steinbrüche um der Burg von Nieder Zivistan”, **Anadolu Araştırmaları** 8, İstanbul, 167- 191.

Burney, C.A. 1972: “Urartian Irrigation Works”, **Anatolian Studies** XXII, Ankara, 179-186.

Çavuşoğlu, R.-İ. Coşkun - E. Uslu 2023: **Biainili/Urartu Kültür Envanteri-I, (Türkiye Sınırları)**, Akademisyen Kitabevi, Ankara.

Erdoğan, S. 2006: Minua (Şamram) Kanalı ve Urartu Bahçeleri, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Van.

Erdoğan S. 2017: “Minua (Şamram) Kanalı ve Tariria Bahçesi İlişkisi Üzerine Bir Değerlendirme – An Evaluation on the Relationship Between Minua (Şamram) Canal and Tariria Garden”, **Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi – The Journal of Social Sciences Institute** 36, 2017, Van, 11-24.

Evlia Çelebi,; **Evlia Çelebi Seyahatnamesi** 2, (çeviren ve sadeleştiren Y. Dağlı-S. A. Kahraman), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2002.

Garbrecht, G., 1970: **Historische Talsperren** I, Stuttgart.

Garbrecht, G., 1980: “The Water Supply System at Tuşpa (Urartu)”, **World Archaeology** II/3, London, 306- 312.

İpşiroğlu, M. Ş.2003: **Ahtamar Kilisesi, Işıklarla Canlanan Duvarlar**, (çev. A. Yalınız), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.

Kardaş, A. 2015: **Cumhuriyet Döneminde Van Gölü Havzası'nda Yapılan Kamu Harcamaları ve Yatırımlar (1923-1950)**, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara.

König, F. W., 1955- 57: **Handbuch der chaldischen Inschriften, Archiv für Orientforschung**, Beiheft 8, Graz.

- Laurens, Jules 1846: *Le Rocher de Vann*, Paris.
- Lehmann-Haupt, C. F., 1910- 1913: *Armenien Einst und Jetzt*, I- II/2, Berlin.
- Lynch, H. F. B., 1901: *Armenia, Travels and Studies* II, London.
- Marr, N. J.- Orbeli, I. A. 1922 : *Archeologičeskaja Ekspedija 1916 Goda v Van. Raskopki Dvuch Niş na Vanskoj Skale: Nadpisi Sardura Vtorogo iz Raskopok Zapadnoj Nişi*, St. Petersburg.
- Melikişvili, G. A., 1951: "Nekortorye Voprosy Social'no-Ekonomičeskoj Istorii Nairi-Urartu", *Vestnik Drevnei Istorii* 4, Moskova, 22- 40.
- Melikişvili, G. A., 1960: *Urartskie Klinoobraznye Nadpisi*, Moskova.
- Moses Khorenats'i.: *History of the Armenians*, (Trans. Robert W. Thomson), London, 1978.
- Müler, P.- Simonis, P.,: *De Caucase au Golfe Persique*, Paris, 1892.
- Öğün, B., 1970: *Van'da Urartu Sulama Tesisleri ve Şamram (Semiramis) Kanalı*, Ankara.
- Payne, M.R. 2006: *Urartu Çivi Yazılı Belgeler Kataloğu*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul.
- Riemschneider, M., 1966: *Das Reich am Ararat*, Heidelberg.
- Saraçoğlu, H., 1956: *Doğu Anadolu I*, İstanbul.
- Salvini, M. 1992: "II canale die Semiramide", *Geographia Antiqua* I, Paris, 67- 80.
- Salvini, M. 1998: "Eine urartäische Felsinschrift in der Region Nachichevan", *Zeitschrift für Assyriologie und Vorderasiatische Archäologie* 88, Berlin, 94- 99.
- Salvini, M. 2006: *Urartu Tarihi ve Kültürü*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul.
- Salvini, M. 2008: *Corpus dei Testi Urartei, Le Iscrizioni su Pietra e Roccia*, (ed. R. Dan), vol. I-III, Roma.
- Sevin, V. 2001: "Urartu Bahçeleri- Urartian Gardens", *Belleter*, 240 Ankara, 395- 414.
- Schulz, F. E.,: "Notice sur le voyage littéraire de M. Schulz en Orient, et sur les découvertes qu'il a faites récemment dans les ruines de la ville de Sémiramis en Arménie", *Journal Asiatique* 2, Paris, 1828, 161- 188.
- Schulz, F. E.,: "Mémoire sur le lac Van et ses environs", *Journal Asiatique* 3, Paris, 1840, 257- 323.
- Tarhan, M. T. 2011: "Başkent Tuşpa-The Capital City Tushpa", (ed. K. Köroğlu-E. Konyar), *Urartu, Doğuda Değişim-Urartu, Transformation in the East*, Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 288-335.
- Wartke, R. B. 1993: *Urartu, Das Reich am Ararat*, Philipp von Zabern, Mainz am Rhein.
- Wünsch, J.,: "Wan. Ein kleinasiatisches Staatbild", *Österreiches Monatschrift für der Orient*, 1889.